

Restaurování středověkého rukopisu ze sbírek ŽMP II

rekonstrukce knižní vazby

Mgr. & BcA. Veronika Žáková

KONTAKT: veronika.zak@post.cz

Na loňském ročníku této konference jsem uvedla příspěvek o restaurování třebíčského machzoru – středověkého hebrejského rukopisu. Se zadáním tématu letošní konference dospělo restaurování této knihy do fáze zhotovení knižní vazby. Proces rozhodování o výsledné knižní vazbě od způsobu šití, přes zvolení typu vazby až po výběr materiálů byl poměrně spletitý, o čemž svědčí i to, že výsledná vazba se liší od té, kterou jsem navrhovala před rokem. Pojdme si ho tedy projít po jednotlivých krocích.

Zásadní otázkou v tomto případě bylo, zda vůbec rekonstruovat knižní vazbu. Rukopis byl totiž ve dvacátém století převázán a o původní vazbě nemáme žádné záznamy a kromě zářezů pro šití na listech se po ní nedochovaly žádné stopy na knize samotné. Mezi možnými řešeními bylo i uložení vyspravených dvoulistů nebo složek do obálek, ovšem už při formulaci restaurátorského záměru jsme se s kurátorkou a konzultanty shodli, že knižní vazba bude pro tento rukopis po vyspravení stránek vhodnou ochranou (ve srovnání s uložáním do obálek) a zároveň bude typ vazby zvolen tak, aby respektoval a podporoval jeho historickou hodnotu.

Podle původní představy o výsledné vazbě byla zhotovena maketa knihy. Knižní blok byl z pauzovacího papíru, desky z balzového dřeva (pergamenu a bukové dřevo použité pro originál by pro maketu byly příliš nákladné). Blok byl vyšitý na dvojité vazy ze stáčeného koženého řemínku. Pro zpevnění byly vazy při šití několikrát obtáčeny nití (tzv. pakování). Kapitálek byl šit dodatečně na kapitálový vaz zapuštěný do desek. Z předsádky byl na příděšti vylepeno křídélko a jeden list. Také jsme uvažovali o potažení celé vazby a nebo alespoň hřbetu usní, aby byla zajištěna jeho ochrana.

Tato představa o vazbě byla v době, kdy jsme měli knižní blok připravený k šití změněna v několika podstatných detailech:

1. Zásadní byla volba způsobu šití a to také vzhledem k tomu, že jsme se chtěli vyhnout klížení hřbetu, abychom nevystavili pergamen rukopisu zbytečné vlhkosti a nezopakovali tak chybu našeho předchůdce, která způsobila smrštění všech listů u hřbetu knihy. Výše zmíněné pakování se nezdálo mít zásadní význam pro pevnost vazby, alespoň podle makety knihy. Zvolili jsme tedy šití stehem rybí kost, kdy je nit při vedení kolem vazy vedena za šití předchozí složky.

2. Vzhledem k míře poškození pergamenu v druhé polovině bloku jsme zapošítili šití přes jednoduché vazy. Vazba tedy byla šitá na pět dvojitých a dva jednoduché vazy.

3. Vystala nám také otázka materiálu pro zhotovení vazů. Bílá vepřovice, která je pro středoevropskou knižní vazbu od 14. století běžná, se nám v případě židovského liturgického rukopisu nezdála vhodná. Zvolili jsme tedy materiál typický spíše pro o něco starší středověké vazby – konopný motouz.

4. V této fázi restaurování jsme zcela upustili od možnosti potahování knihy usní – přilepení usně na hřbet knihy bylo z výše zmíněného důvodu vyloučené a zbývalo by nám tedy buď zhotovit hřbetník, nebo kůži připevnit nějakým způsobem šitím a ani jedna z těchto možností by ve výsledku neodpovídala středověké knižní vazbě. Zvolili jsme tedy „čisté“ řešení a hřbet jsme nechali odkrytý. Ochrana vazby byla dále řešena vhodným ochranným obalem a přísným režimem pro manipulaci a zápůjčky.

5. Toto rozhodnutí nás dále vedlo k tomu, že jsme zpevnili kapitálek pruhem pergamenu o šířce prostoru mezi posledním vazem a ořízkou, který jsme obtočili okolo kapitálového vazy. Pergamen nám také umožnil zhotovit poměrně pevný kapitálek i přes nestejnou velikost složek.

6. Poslední změnou oproti původnímu záměru, ve kterém jsme uvažovali o předsádkách pergamenových, bylo zhotovení předsádek z dvoulistu ručního papíru obtočeného pergamenovým křídélkem. Na desku potom bylo škrobem vylepeno jen pergamenové křídélko.

Výsledná knižní vazba se prokázala být vysoce funkční. Podstatnou roli v tom sehrál způsob šití a zpevněný kapitálek přispěl k výsledné kompaktnosti vazby. Šití „rybí kost“ kromě zajištění pevnosti vazby umožňuje také snadné otvírání knihy. Jednoduché vazy jako opora pro zapošíť se zase osvědčily jako ochrana křehkého pergamenu před poškozeními, která mohou být způsobena utahováním niti při šití.

Při volbě postupů jsme vycházeli z dostupných údajů o středověké vazbě a některé prvky (např. způsob šití, konopné motouzy) jsou typické spíše pro knižní vazby o století starší než je třebíčský machzor. Desky z bukového dřeva, kterými byla vazba opatřena, byly s ohledem na nerovnost ořízek zhotoveny větší než knižní blok, což je zase znakem vazeb mladších. Volba postupů zhotovení vazby podléhala spíše nárokům samotného knižního bloku, jeho ochrany a funkčnosti. Otázka historické přesnosti byla až na druhém místě a to i vzhledem k tomu, že informace o podobě původní vazby byla minimální a pro představu o původní vazbě zdaleka nestačí určení datace a místa vzniku rukopisu samotného, protože tyto údaje se mohou s časem a místem vzniku vazby rozcházet. V zásadě tedy nejde o rekonstrukci středověké knižní vazby, ale spíše o konzervační vazbu s využitím vhodných prvků středověké knižní vazby. Je ovšem třeba zdůraznit, že i přes velký ohled na funkčnost jsme se snažili najít řešení vazby z historického i estetického hlediska citlivě.

Můj dík za spolupráci, rady a podporu při restaurování třebíčského machzoru patří Janě Dernovškové, Markétě Kropáčkové, Olze Sixtové, Jerzemu Stankievičovi a za přátelské prostředí v restaurátorské dílně ŽMP při poslední fázi restaurování Evě Mazurové a Ondřeji Zatloukalovi.

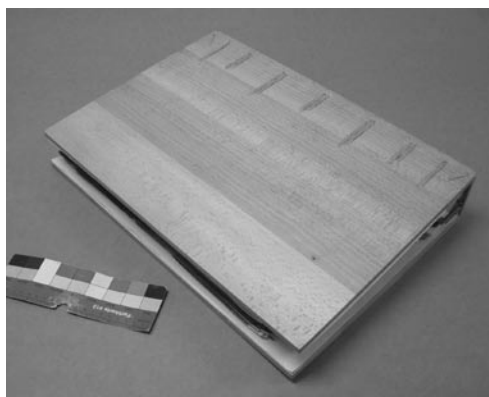
POUŽITÁ LITERATURA (PŘI RESTAUROVÁNÍ):

POWEL, Roger: *The Compleat binder. Liber Amicorum*, Brepols Turnhout 1996.

SZIRMAI, J. A.: *The Archeology of Medieval Bookbinding*, Ashgate 1999.

Přední deska před restaurováním.

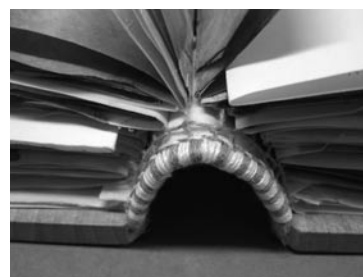
Přední deska po restaurování.

Hřbet po restaurování.

Kapitálek zpevněný pruhem pergamenu.

Otevření vazby na 180°.

BAREVNÉ REPRODUKCE TĚCHTO NÁHLEDŮ NALEZNETE V OBRAZOVÉ PŘÍLOZE V ZÁVĚRU SBORNÍKU (NA STRANĚ 30).

Přední deska před restaurováním.

Přední deska po restaurování.

Hřbet po restaurování.

Kapitálek zpevněný pruhem pergamenu.

Otevření vazby na 180°.